

JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN

FORTSATT OJÄMSTÄLLT INOM ANHÖRIGOMSORGEN

Fallstudie om omsorg av äldre och personer med
funktionsnedsättning

Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg, april 2021
Rapport 2021:14, bilaga 2
Dnr: ALLM 2021/128

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Johan Kaluza
Telefon 031- 392 90 12

INNEHÅLL

1. OMSORG AV ÄLDRE OCH PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING.....	4
2. VEM UTFÖR OBETALT OMSORGSARBETE?	6
3. UTVECKLINGEN AV INDIKATORERNA	9
3.1. Omsorg av personer med funktionsnedsättning.....	10
3.1.1. Vårdbidrag och omvårdnadsbidrag	10
3.1.2. Anhörig med assistansersättning	12
3.2. Närståendepenning.....	14
4. ÅTGÄRDER FÖR EN JÄMN FÖRDELNING AV DET OBETALDA OMSORGSARBETET	17
4.1. Stöd till personer med funktionsnedsättning.....	17
4.2. Rutavdraget	18
4.3. Övriga åtgärder	20
5. AVSLUTANDE DISKUSSION.....	21
REFERENSER.....	23

1. OMSORG AV ÄLDRE OCH PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Fördelningen av det obetalda hem- och omsorgsarbetet påverkar kvinnor och mäns möjligheter att forma samhället och sina egna liv. I den statliga utredningen *Mål och myndighet*¹ konstaterades att det råder en ojämn fördelning mellan kvinnor och män av näst intill alla aspekter av det obetalda hem- och omsorgsarbetet.

Kvinnor tar ett större ansvar än män, i barnens tidiga år, kvinnor ägnar mer än män tid till olika typer av hemarbeten och kvinnor utför också mer omfattande omsorg till anhöriga än män. Samtidigt har Jämställdhetsmyndigheten i flera rapporter² visat hur delmålet har varit nedprioriterat både vad gäller åtgärder för att komma till rätta med problemen och uppföljningar för att följa utvecklingen.

För att förändra den ojämna fördelningen av obetalt hem- och omsorgsarbete har lagstiftning använts. Detta sker dock sällan med motivet att lösa den ojämna fördelningen, utan jämställdheten adresseras snarare när andra problem också ska lösas. Exempel på detta är RUT-avdraget, där sysselsättningen skulle stimuleras, men där reformen även motiverades med att vardagspusslet ska underlättas³. Ett annat exempel är det förändrade stödet till föräldrar med funktionsnedsatta barn, där huvudsyftet var en mer tidsenlig försäkring⁴. Undantaget är föräldraförsäkringen och den obetalda omsorgen av yngre barn där politiken aktivt försökt nå en jämnare fördelning genom att reservera ett antal dagar i försäkringen⁵. Förutom dessa förändringar i lagstiftningen så finns också ett fåtal uppdrag så som stöd till anhöriga, bidrag till anhängigorganisationer samt olika insatser för informationsspridning. Socialstyrelsen har också nyligen presenterat ett underlag för en nationell strategi för anhöriga som vårdar eller stödjer närstående

---

¹ SOU 2015:86

² Se bland annat Jämställdhetsmyndigheten, 2020:5, 2018:5

³ SOU 2020:5

⁴ Ds 2015:58

⁵ Prop. 2014/15:124

äldre personer.⁶ Detta gör det fjärde delmålet om en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet till ett område med tydliga politiska ambitioner, men som till stora delar saknar åtgärder för att ambitionerna ska kunna uppnås. Genom att följa utvecklingen inom delmålet kan resultatet av avsaknaden av åtgärder analyseras.

Uppföljningar av delmålet görs främst i relation till föräldraförsäkringen där Försäkringskassan kontinuerligt följer upp och analysera registerdata från socialförsäkringssystemen. Till delmålet hör, som jämställdhetspolitikens indikatorer, fördelning mellan kvinnor och män av föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning, närståendepenning samt vårdbidraget.⁷ Den stora tillgången på registerdata från framför allt föräldraförsäkringen gör att försäkringens effekter på bland annat jämställdheten är utförligt studerat och kunskaperna är stora. Inom andra områden av delmålet, så som det obetalda hemarbetet eller omsorgsarbeten av äldre eller personer med funktionsnedsättning, är kunskapen inte lika omfattande och mindre aktuell. SCB genomför tidsanvändningsundersökningen för att kartlägga delmålet, men har gjort detta med tio års mellanrum och senaste undersökningen gjordes 2010 (nästa undersökning är planerad till 2021). Vad gäller omsorgen av äldre och personer med funktionsnedsättning är även detta ett område med färre antal studier. Socialstyrelsen presenterade 2012 och 2014 två på området centrala rapporter om anhörigas omsorg av närstående.⁸ Därutöver har Szebehely med flera presenterat ett antal studier om anhörigomsorg baserat på data från 2011⁹ och 2013¹⁰.

Eftersom det sker en systematisk och årlig uppföljning av föräldraförsäkringens jämställdhetseffekter så är det angeläget att också följa upp övriga aspekter av delmålet. Ett problem med att studera övriga aspekter av delmålet är dock bristen på tillgängliga data. När den planerade tidsanvändningsstudien är klar, finns det anledning att vidare analysera det obetalda hemarbetet. Vad gäller det obetalda omsorgsarbetet är datatillgången något bättre, vilket öppnar för övergripande analyser på området. Fokus för denna fallstudie är därför det obetalda omsorgsarbetet av äldre och personer med funktionsnedsättning.

Syftet med fallstudien är att följa upp utvecklingen inom det obetalda omsorgsarbetet av äldre och personer med funktionsnedsättning för att kunna analysera resultaten av de få åtgärder som vidtagits.

---

⁶ Socialstyrelsen, 2020

⁷ Även tidsanvändningsstudien, som diskuterats ovan, utgör en indikator inom området men då denna studie enbart har gjorts med tio års mellanrum och senaste utfördes 2010 presenteras studien som tidigare kunskap snarare än en indikator genom vilket utvecklingen regelbundet kan följas.

⁸ Socialstyrelsen, 2012; 2014

⁹ Szebehely, 2014

¹⁰ Szebehely et al., 2014

2. VEM UTFÖR OBETALT OMSORGSARBETE?

I Socialstyrelsens befolkningsstudie från 2012 så framkom att cirka var femte person i Sverige utför obetalt omsorgsarbete för en anhörig.¹¹ I en upprepande studie från 2018, där Socialstyrelsens frågor kompletterades med en del nya, bekräftade Nationellt kompetenscentrum anhöriga att nästan en femtedel av befolkningen utför regelbunden omsorg till en anhörig¹².

Omfattningen av omsorgsarbetet skiljer sig dock åt mellan olika grupper. Personer i åldrarna 45–64 år ger framför allt omsorg till sina föräldrar. Detta är också gruppen som utför det mest omfattande omsorgsarbetet. Yngre omsorgsgivare ger omsorg främst till sina barn medan i gruppen över 65 år ges omsorgen främst till en partner.¹³

Flera studier har visat att omsorgsarbetet av äldre och personer med funktionsnedsättning är relativt jämnt fördelat mellan kvinnor och män. I tidsanvändningsundersökningen från 2010 framkommer en marginell skillnad mellan könen både gällande personer som utför omsorgen (10 procent bland kvinnor och 9 procent av män) och tidsåtgången (där män som utför omsorg gör det fem minuter mer per dag än kvinnor, totalt en timme och 11 minuter)¹⁴. I Socialstyrelsens rapport¹⁵ framträder ett liknande mönster av fördelningen i omsorgsarbetet så kvinnor utför 20 procent och män 16 procent av omsorg minst en gång i månaden. Ungefär en tredjedel av detta omsorgsarbete utförs dagligen medan 46 procent uppger att omsorgen utförs minst en gång per vecka. I studien från 2018 har antalet som utför omsorgen sjunkit något medan tiden denna grupp spenderar har gått upp från i genomsnitt 11 timmar i veckan 2012 till 13 timmar 2018.¹⁶ Även i Szebehely, Ulmanen & Sand rapport¹⁷ som studerat omsorgsarbete bland personer i åldersgruppen 45–66 år framkommer att arbetet är jämnt fördelat mellan kvinnor och män (42 procent av både kvinnor och män). Däremot framkommer att fler

---

¹¹ Socialstyrelsen, 2012

¹² Studien är inte publicerad men delar av dess resultat presenteras i Socialstyrelsen, 2020

¹³ Socialstyrelsen, 2012

¹⁴ SCB, 2016

¹⁵ Socialstyrelsen, 2012

¹⁶ Socialstyrelsen, 2020

¹⁷ Szebehely et al., 2014

kvinnor än män ger mer omfattande omsorg, vilket återspeglas i den genomsnittliga tiden där kvinnor ger 5,4 timmar hjälp i veckan medan män ger 3,8 timmar. Det är uppenbart att uppskattningen av anhörigomsorgens omfattning skiljer sig mellan studier. Szebehely menar att frågorna i enkäterna har en inverkan på resultaten.¹⁸ Därför behöver översiktliga studiet som tidsanvändningsundersökningen kompletteras med mer specifika studier.

I åldern 45–64 år är omsorgsgivandet som störst och relativt jämnt fördelat mellan könen.¹⁹ När behovet av omsorg ökar minskar den jämna fördelning. I åldersgruppen ger 6 procent av kvinnorna och 4 procent av männen i befolkningen hjälp till en närstående varje dag. Inom dessa grupper utför kvinnor 19 timmar medan männen 13 timmar omsorg per vecka²⁰. Ett liknande mönster framträder även i Eurofound's livskvalitetundersökning 2016 där 4 procent av svenska kvinnor och 2 procent av svenska män tar hand om funktionsnedsatta eller långtidssjuka anhöriga under 75 års ålder minst flera dagar i veckan. Detta innebär att kvinnor lägger 10 timmar i veckan till detta arbete medan män lägger 8 timmar. I gruppen funktionsnedsatta eller långtidssjuka över 75 år ger fler män (4 procent) än kvinnor (2 procent) omsorg flera dagar i veckan. Till denna grupp ger dock kvinnor (7 timmar) betydligt fler timmar än män (3 timmar) i genomsnitt per vecka.²¹

Även om det obetalda omsorgsarbetet ur ett övergripande perspektiv är relativt jämnt fördelat så betyder inte detta att omsorgen är jämställd. Kvinnor och män utför exempelvis olika typer av omsorg, vilket delvis kan förklara varför kvinnor påverkas negativt av sitt omsorgsarbete i högre utsträckning än män. Socialstyrelsen identifierade att män utför olika praktiska hushållssysslor, så som att betala räkningar, deklarerera, byta glödlampor, skotta snö och klippa gräs, samt ger ekonomiskt stöd i större utsträckning.²² Bland kvinnor är det vanligare att omsorgen består av socialt umgänge samt tillsyn, vilket innebär att påminna den närstående om mediciner, att hen inte skadar sig själv samt uppmuntra den anhöriga att göra olika saker. Socialstyrelsen finner dock enbart små skillnader i aktiviteter som hjälp med inköp, städning, tvätt och matlagning, kontakt med vården samt personlig omsorg²³. I Szebehely et al. framkommer en liknande skillnad där män ger mer praktisk hjälp, så som reparationer och skjutsning, medan kvinnor utför mer oplanerade omsorgsaktiviteter som hjälp, tillsyn och personlig omsorg.²⁴

---

¹⁸ Szebehely, 2014

¹⁹ Socialstyrelsen, 2012; Szebehely et al., 2014

²⁰ Szebehely et al., 2014

²¹ Eurofound, 2018

²² Socialstyrelsen, 2012

²³ Ibid.

²⁴ Szebehely et al., 2014

Det obetalda omsorgsarbetet av äldre och personer med funktionsnedsättning påverkar även personers hälsa, sociala liv och ekonomi. Det generella mönstret är att de negativa effekterna av omsorgsarbetet ökar då arbetsinsatsen ökar.²⁵ Största negativa påverkan av omsorgsarbete tycks också finnas hos kvinnor som upplever en högre påverkan på hälsan, framför allt den psykiska påfrestningen, samt till viss del på ekonomin.²⁶ Även Szebehely et al. visar att kvinnors välmående, ekonomi och vardagsliv påverkas mer än mäns av obetalt omsorgsarbete²⁷. Det är till exempel dubbelt så vanligt att kvinnor upplevt svårigheter att fokusera på arbetet. Fem procent av de kvinnliga omsorgsgivarna i åldern 45–66 år har sjukskrivit sig i samband med omsorgsarbetet. Motsvarande siffra för män är två procent och bland dem som ger daglig hjälp är andelarna 17 respektive sex procent. Forskarna visar också att 13 procent av kvinnor som hjälper en närstående minst en gång i månaden har minskat sin arbetstid, sagt upp sig eller gått i pension tidigare än planerat som en konsekvens av det obetalda omsorgsarbetet. Bland männen är andelen åtta procent.

Vid ett ökat omsorgsbehov ökar också den negativa effekten av omsorgsarbetet. I Eurofound's undersökning från 2016 framkommer ett liknande mönster där 35 procent av kvinnor som ger omsorg flera dagar i veckan har ganska svårt eller mycket svårt att kombinera avlönat arbete med sitt vårdansvar. Motsvarande siffra för män är 25 procent.²⁸ Norén²⁹ har också studerat hur vuxna barns arbetsutbud och hälsa påverkas under föräldrars sista år i livet och av omvårdnad till följd av en stroke, framkom effekter på framför allt hälsan hos kvinnor och män. Skillnaderna i analysen är små, men i studien framkommer att inkomsterna minskar åren innan föräldrarna går bort och att minskningen ökar något året efter föräldrarnas bortgång. För söner finns också en signifikant minskad sysselsättning, medan sjukskrivningarna ökar något (14 procent eller 1,4 dagar) för kvinnor under året som föräldern gått bort. För barn till föräldrar som drabbas av stroke tycks omsorgseffekterna vara små.

---

²⁵ Socialstyrelsen, 2012, 2014; Szebehely et al., 2014

²⁶ Socialstyrelsen, 2012

²⁷ Szebehely et al., 2014

²⁸ Eurofound, 2018

²⁹ Norén, 2020

3. UTVECKLINGEN AV INDIKATORERNA

Förutom generella studier av det obetalda omsorgsarbetet så följs detta arbete kontinuerligt genom indikatorerna för jämställdhetspolitiken. Kopplat till det obetalda omsorgsarbetet av äldre och personer med funktionsnedsättning finns indikatorerna vårdbidrag (som är under avveckling till förmån för omvårdnadsbidraget) och närståendepenning.

Båda dessa ekonomiska ersättningar ingår som en del i den svenska socialförsäkringen. Socialförsäkringens syfte är att skapa ekonomisk trygghet, för de som bor eller arbetar i Sverige, i olika skeenden i livet och när förutsättningarna för arbete begränsas³⁰. Dessa försäkringar är alltså en del av riksdagens och regeringens politiska åtgärder för att skapa ekonomisk trygghet och omfördela resurser när nya behov uppstår på grund av ålder, sjukdom eller skada samt när någon blivit förälder. Genom socialförsäkringarna skapas därmed också en koppling mellan delmålet om en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet och delmålet om ekonomisk jämställdhet då vissa försäkringar syftar till att ersätta inkomstbortfall när en person avstår arbete för att utföra omsorg.

Vårdbidraget och närståendepenningen berör endast en begränsad del av det omsorgsarbete som utförs av en anhörig eller närstående. Som en del av socialförsäkringen finns det dock heltäckande registerdata kring nyttjandet av dessa försäkringar. Genom att följa utvecklingen inom dessa indikatorer kan bilden av omsorgsarbetets fördelning utvecklas över tid. Försäkringarna har dock väldigt specifika syften vilket gör det svårt att dra långtgående slutsatser kring fördelningen av det obetalda omsorgsarbetet. Dock kan tänkas att dessa indikatorer, som syftar till att underlätta för personer som ger omsorg till anhöriga med stort behov, framför allt kan approximera utvecklingen inom omfattande omsorgsarbete.

---

³⁰ Försäkringskassan, uå

3.1. OMSORG AV PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Inom socialförsäkringen finns ett antal stöd till personer med funktionsnedsättning. Lagen om stöd och service (LSS) till vissa personer med funktionsnedsättning ger omfattande rättigheter till stöd och omsorg i vardagen. Den personliga assistansen, saknar exempelvis formella krav på kompetens då lagen snarare premierar den personliga relationen mellan assistenten och brukare. Brukaren har därför rätt att anlita vilken organisation och assistent som hen vill, vilket även inkluderar rätten att anlita en anhörig för att sköta den personliga assistansen. Då denna typ av anhörigomsorg angränsar till det obetalda omsorgsarbete så presenteras nedan delar av Försäkringskassans Socialförsäkringsrapport som analyserar relationen mellan assistent och brukare.³¹

Till familjer med barn som har funktionsnedsättning finns, förutom stödet genom LSS, omvårdnadsbidrag och merkostnadsersättning som betalas ut till familjer. Omvårdnadsbidraget betalas ut för att föräldern exempelvis ska kunna gå ner i arbetstid, vilket föräldraledighetslagen medger till 25 procent, för omsorg eller tillsyn av barn. Tidigare fanns stödet vårdbidrag (som fortfarande fasas ut) som sedan 1 januari 2019 ersatts med omvårdnadsbidraget och som kan nyttjas av båda föräldrarna samtidigt. Vårdbidraget fungerar för närvarande som indikator för delmål fyra men nedan presenteras aggregerade registerdata för vård- och omvårdnadsbidraget då detta ger en mer omfattande bild av nyttjandet av försäkringarna.

3.1.1. Vårdbidrag och omvårdnadsbidrag

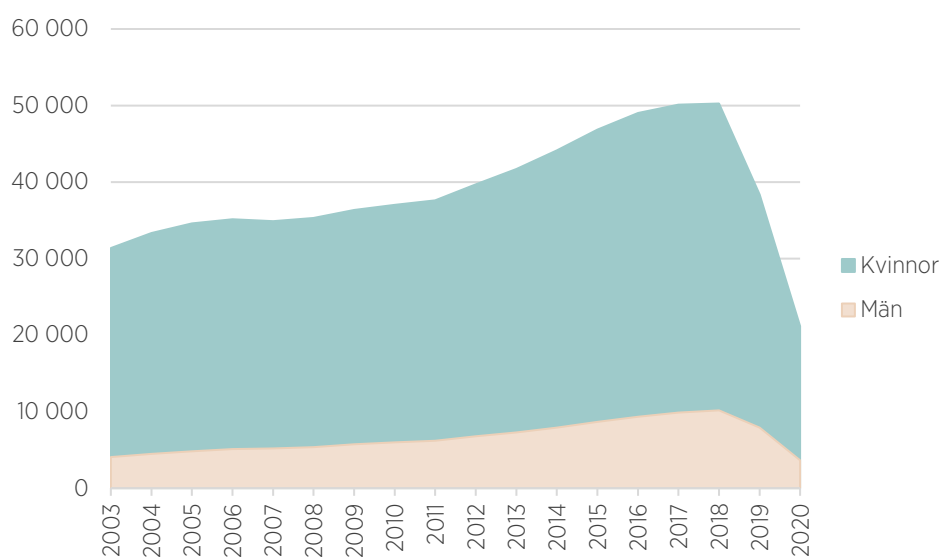
Vård- och omvårdnadsbidraget syftar till att underlätta omsorgen samt vardagspusslet i familjer med barn med funktionsnedsättning. Föräldrar som har tillgång till dessa försäkringar har enligt föräldraledighetslagen också rätt att gå ner 25 procent i arbetstid för att utföra omsorg om sitt barn, men dessa bidrag kan vid svårare funktionsnedsättning också kombineras med assistansersättning. För att modernisera försäkringen infördes den 1 januari 2019 omvårdnadsbidraget som är en mer renodlad ersättning till föräldrar som ger omsorg eller utför tillsyn över sina barn. Med denna förändring gavs föräldrar också möjligheten att samtidigt nyttja bidraget.

Som framgår av figur 1 nedan så har kvinnor dominerat nyttjandet av vårdbidraget. Över tid har kvinnors nyttjande av bidraget minskat något, men då från en hög nivå. I början av 2000-talet utgjorde kvinnor drygt 88 procent av mottagarna, vilket fram till 2019, då stödet börjar avvecklas, har sjunkit till 83 procent. Analyseras istället omfattningen av stödet så framträder en liknande bild där kvinnor i samtliga

³¹ Försäkringskassan Socialförsäkringsrapport 2018:5

kategorier, från 25 procents stöd till mer än hel ersättning, utgör 82–85 procent av mottagarna. Omvårdnadsbidragets introduktion tycks ha påverkat fördelningen något då kvinnorna under 2020 var mottagare av 85 procent av vårdbidraget. Då dessa beslut fortfarande gäller kan detta vara en indikation på att mottagare också har ett större omsorgsbehov.

Figur 1. Antalet personer med vårdbidrag mellan 2003–2020 fördelat på kön.

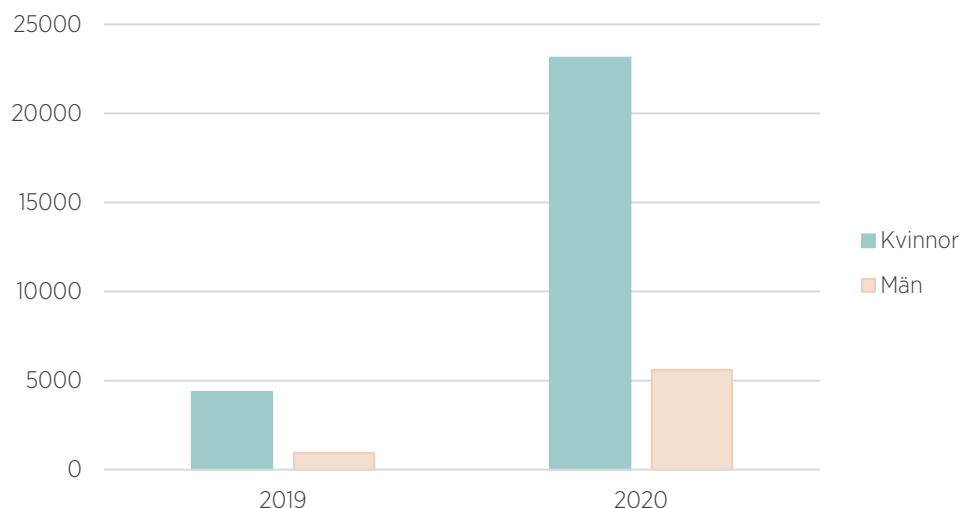

Källa: Försäkringskassan

För att modernisera försäkringarna och bland annat komma till rätta med den ojämna fördelningen av föräldrarnas uttag så ersattes vårdbidraget med omvårdnadsbidraget. Tidigare fattade beslut om vårdbidrag gäller, men när beslut ska följas upp av Försäkringskassan måste föräldrar nu ansöka om det nya bidraget, som längst till utgången av 2020. Detta innebär att det finns en utfasning i systemet under de två senaste åren vilket illustreras i figur 1.

Sett till omvårdnadsbidragets introduktion och dess inledande effekter på fördelningen mellan föräldrar så dominerar kvinnorna fortfarande både vad gäller antalet mottagare och ersättning som ges. Under 2019 dominerar fortsatt vårdbidraget. Kvinnor utgör 83 procent av mottagarna av omvårdnadsbidraget medan männen utgör 17 procent. Till detta ska också läggas en liknande fördelning av vårdbidraget. 2020 har viss utjämning skett då fördelningen mellan kvinnor och män är 81 procent kvinnliga mottagare och 19 procent manliga. Detta utgör dock fortfarande en stor ojämn fördelning och det kvarstår fortfarande mottagare av vårdbidrag som till viss del ska in i denna nya försäkring.

Figur 2. Antalet personer med beviljat omvårdnadsbidrag för 2019 och 2020, fördelat på kön.

Källa: Försäkringskassan

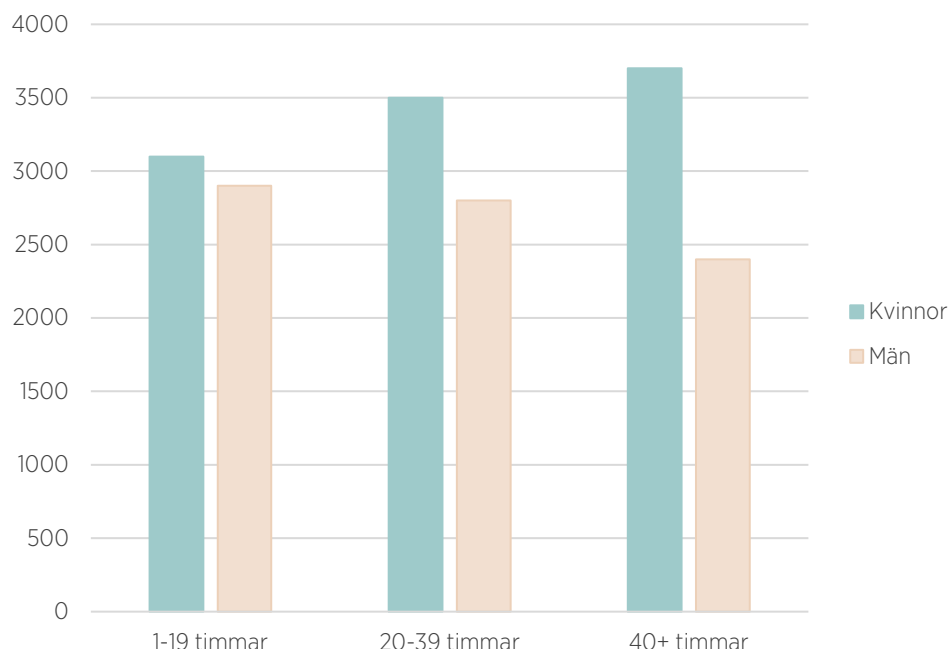
3.1.2. Anhörig med assistansersättning

För att undersöka omfattningen av anhörigomsorgen och hur de ekonomiska förutsättningarna för assistenten ser ut så analyserade Försäkringskassan tidrapporter under augusti och september 2017. Då statistiken är könsuppdelad bidrar rapporten både om kunskap om relationen mellan assistent och brukare, men också könsfördelningen bland dessa assistenter. 20 procent av assistenterna är anhöriga, det vill säga barn, föräldrar, partner eller syskon, till brukaren, och en tredjedel av alla assistenttimmar utförs av en anhörig.³² Detta innebär att en anhörig i snitt ger 35 timmar assistans i veckan, av de 129 timmarna per vecka som är den genomsnittliga tilldelningen. En tredjedel av brukarna har dock ingen anhörig som assistent.

När det kommer till anhöriga som ger assistans så konstaterade Försäkringskassan att kvinnor utför mer assistans än män. Ju mer omfattande assistansen är desto större blir könsskillnaderna vilket återspeglas i figur 3. Bland de anhöriga som ger mellan 1–19 timmars assistans i veckan till anhöriga är fördelningen mellan kvinnor (52 procent) och män (48 procent) jämställd. Bland anhöriga som ger 20–39 timmars assistans i veckan ökar skillnaden mellan kvinnor (55 procent) och män (45 procent), för att ytterligare öka vid 40 timmar eller mer per vecka (kvinnor, 61 procent; män, 39 procent). Fördelningen av anhörigassistansen följer därmed ett återkommande mönster av att kvinnors del av omsorgen ökar i takt med att behovet blir större.

³² Försäkringskassan Socialförsäkringsrapport, 2018:5

Figur 3. Antalet anhöriga som ger assistans fördelat på kön och antalet beviljade assistanstimmar.

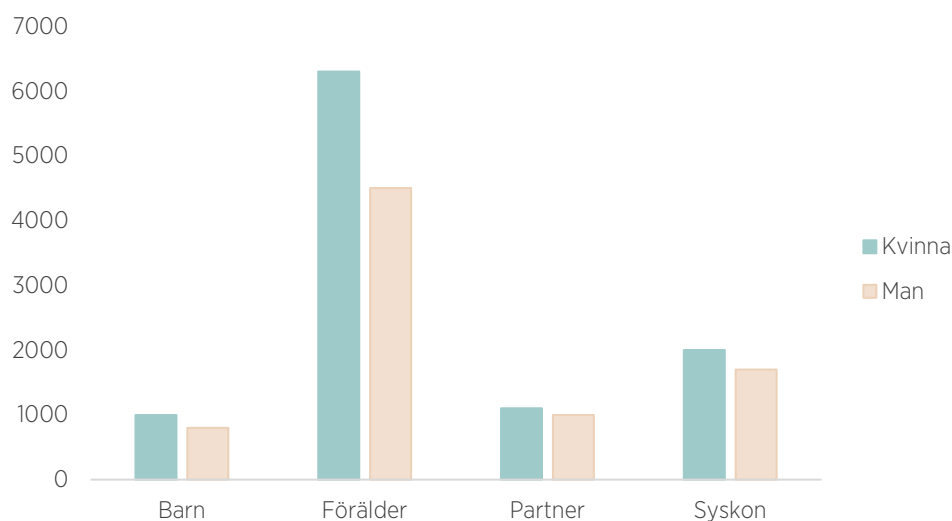

Källa: Försäkringskassan, 2018.

Barn med rätt till assistans via LSS är den grupp som uppbär allra störst anhörigassistans i form av att en eller båda föräldrarna också är en personlig assistent, vilket illustreras i figur 4. Gruppen föräldrar är även den minst jämnt fördelade gruppen av personliga assistenter där kvinnor utgör 58 procent av gruppen medan män utgör 42 procent. Den grupp med mest jämn fördelning är partner-gruppen där kvinnorna utgör 52 procent av de personliga assistenterna medan männen utgör 48 procent. Detta mönster om partners omsorg om varandra återfinns även i tidigare studier³³. När det gäller gruppen barns assistans av sina föräldrar och syskon som personlig assistent utgör kvinnor 56 procent av första gruppen och 54 procent av andra gruppen medan män utgör 44 procent och 46 procent av de personliga assistenterna.

³³ Se bland annat Szebehely et al., 2014

Figur 4. Antalet anhöriga som ger assistans fördelat på kön och grupp av anhöriga.

Källa: Försäkringskassan, 2018

Att som anhörig utföra personlig assistans förskjuter omsorgen från obetalt arbete till avlönat arbete då personliga assistenter anställs och lönen ersätts genom assistansersättningen. Eventuella inkomstbortfatt som kan tänkas finnas vid annat obetalt omsorgsarbete uppstår därmed inte. Försäkringskassan har också visat att hushåll med låga inkomster förbättrar sin ekonomi om någon går in som personlig assistent till en anhörig.³⁴ Dock är den personliga assistentens försörjning beroende av den anhöriges funktionsnedsättning vilket delvis cementerar, framför allt föräldrars, arbetsmarknadskontakt. Den ojämna fördelningen av anhörigassistens till barn späder därmed på kvinnodominansen i yrket personlig assistent.

3.2. NÄRSTÅENDEPENNING

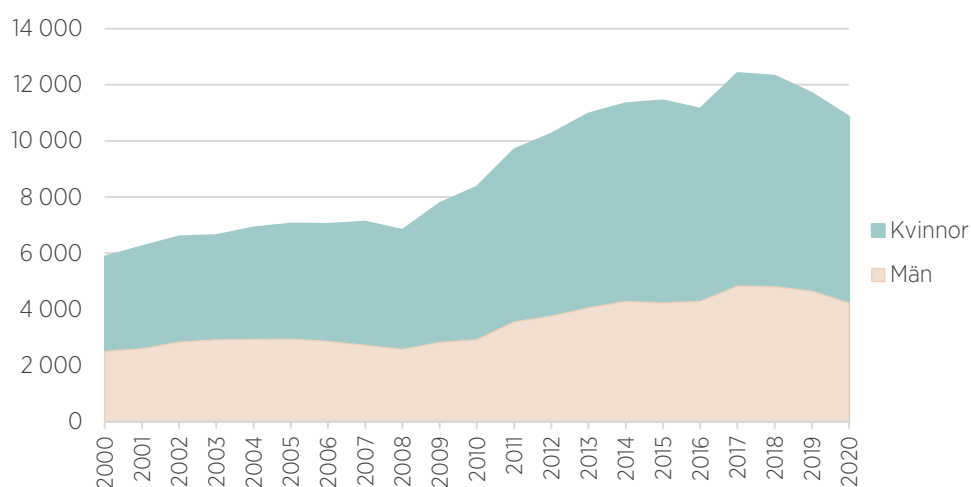
Närståendepening är en del av socialförsäkringen och kan ges till en anhörig när hen avstår från arbete för att vårda en svårt sjuk person. Med allvarligt sjuk menas ett påtagligt hot mot liv. Denna försäkring kan delas mellan olika anhöriga och utbetalas som delar eller hel dag men endast under maximalt 100 dagar. Gränsen vid 100 dagar ökades upp från 60 dagar 2010 vilket återspeglas i statistiken.

Enligt Försäkringskassans analys av vem som erhåller närståendepening vid vård av närstående så är den typiska mottagaren en kvinna som har fyllt 45 år och som vårdar

³⁴ Försäkringskassan Socialförsäkringsrapport, 2018:5

en förälder.³⁵ Samma mönster som återfanns i Försäkringskassans analys återkommer. Kvinnor utgör fortfarande den största mottagaren av försäkringen med 72 procent under 2020 av alla personer som fått ersättning. Figur 5 visar de senaste 20 årens fördelning av mottagare av närståendepenning, där kvinnor utgör cirka 70 procent av mottagarna medan männen cirka 30 procent. Denna fördelning mellan mottagare av försäkringen har varit oförändrad sedan närståendepenningen infördes 1989.

Figur 5. Antalet personer mellan 2000–2020 med närståendepenning fördelat på kön.

Källa: Försäkringskassan

Samma fördelningsmönster som ovan återkommer vid antalet nettodagar som nyttjas inom närståendepenningen, där kvinnor tog 72 procent av dagarna medan männen 28 procent under 2020. Sett över tid är även detta en stabil fördelning av nettodagar under de senaste 20 åren.

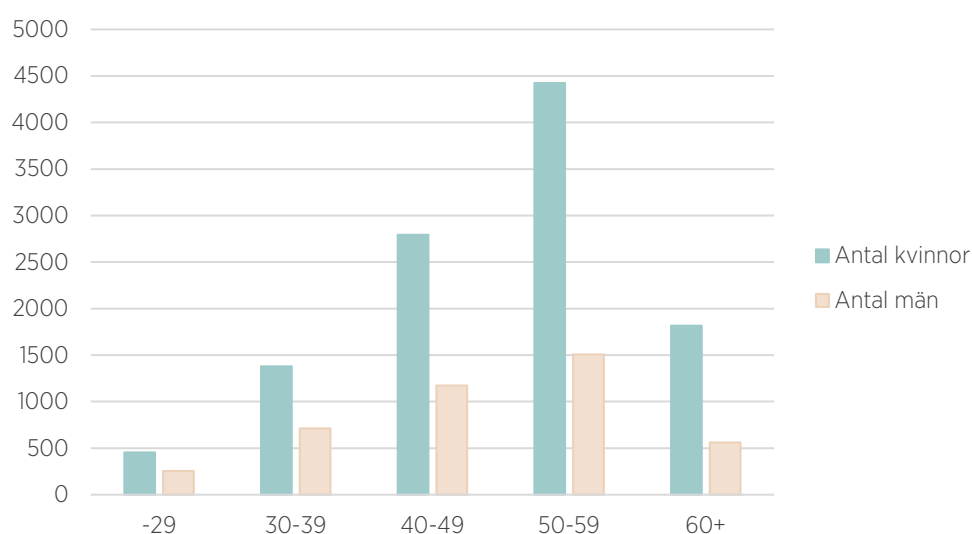
Försäkringskassan konstaterade att den typiska mottagaren av närståendepenning är en kvinna som har fyllt 45 år och som vårdar en förälder.³⁶ Detta mönster är oförändrat under 2020, vilket illustreras av figur 6 som delar in mottagarna av närståendepenning med avseende på kön och ålder. 52 procent av samtliga mottagare av närståendepenning utgörs av kvinnor som har fyllt 45 år. Gruppen kvinnor över 45 år som vårdar en svårt sjuk närstående lär dock vara än större då närståendepenning kräver att personen avstår från arbete, vilket exkluderar personer som exempelvis har gått i pension. I samtliga åldersgrupper erhåller fler

³⁵ Försäkringskassan Korta analyser, 2018:5

³⁶ Försäkringskassan Korta analyser, 2018:5

kvinnor än män närståendepenning. Största procentuella skillnaden återfinns i gruppen som fyllt 60 år där kvinnor utgör 76 procent av gruppen medan män utgör 24 procent av mottagarna av närståendepenning. Den minsta skillnaden återfinns å andra sidan i gruppen under 30 år, där kvinnor utgör 64 procent av gruppen medan män utgör 36 procent av mottagarna. Övriga grupper är relativt jämnt fördelade inom detta spann.

Figur 6. Antal individer med närståendepenning för 2020 fördelat på kön och åldersgrupper.

Källa: Försäkringskassan

Närståendepenning är en försäkring som ges till personer som vårdar svårt sjuka, ofta döende, närstående. Eftersom försäkringen är tidsbegränsad och ställer krav på ett svårt sjukdomstillstånd är det troligt att personen som erhåller omsorgen redan innan uttaget av närståendepenning har varit i behov av och fått olika typer av omsorgsinsatser. Sett ur det ljuset så fungerar försäkringen som en indikator på den obetalda omsorgen som närstående ger, även i ett vidare perspektiv. Fördelningen av denna omsorg skulle i så fall vara ojämnt fördelad där kvinnor stod för en stor majoritet av det obetalda omsorgsarbetet. Anmärkningsvärt är också som Försäkringskassan konstaterar i sin analys av försäkringen, att den inbyggda flexibilitet där olika närstående kan dela dagarna mellan sig, sällan utnyttjas.³⁷ I enbart 18 procent av fallen vårdas den sjuka av fler än en person och endast 5 procent av ersättningen ges för förlorad inkomst under delar av dagen. Detta befäster bilden av att kvinnor står för en större andel omsorg i livets slutskede än män.

³⁷ Försäkringskassan Korta analyser, 2018:5

4. ÅTGÄRDER FÖR EN JÄMN FÖRDELNING AV DET OBETALDA OMSORGSARBETET

Att genom politiska åtgärder skapa en jämn fördelning av det obetalda omsorgsarbetet av äldre och personer med funktionsnedsättning är en utmaning.

Arbetet sker i princip uteslutande av fri vilja eller av att den närstående inte finner några andra alternativ. Kopplingen till politiska system, så som socialförsäkringen, är ofta begränsad. Eftersom det är en utmaning att på politisk väg direkt påverka fördelningen av detta arbete har också få åtgärder satts in och de som genomförts återfinns framför allt inom socialförsäkringen.

4.1. STÖD TILL PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

Lagen om stöd och service (LSS) har varit en viktig frihetsreform för personer med de allra svåraste funktionsnedsättningarna. LSS tillsammans med delar av socialförsäkringen samt socialtjänstlagen har också fungerat som ett stöd till personer som ger omsorg till en anhörig, kanske framför allt föräldrar. De senaste åren har det skett förändringar i dessa lagstiftningar som bland annat syftat till att underlätta omsorgen för anhöriga.

Från den första januari 2019 startade utfasningen av vårdbidraget som ersätts med omvårdnadsbidrag samt merkostnadsersättning. Detta förändrade stöd till familjer med barn med funktionsnedsättning moderniserar försäkringen men infördes även för att komma tillstånd med den ojämna fördelningen av vårdbidraget där kvinnor var mottagare av en stor majoritet av stödet.³⁸ Med det nya omvårdnadsbidraget får båda föräldrarna möjlighet till ersättning om barnet har behov av omvårdnad och tillsyn, vilket har varit begränsat med vårdbidraget. Dessutom har riksdagen fattat beslut om att från 1 juli 2020 förstärka LSS med hjälpmoment som avser andning och måltider i form av sondmatning, vilket bedöms avhjälpa omsorgsarbetet för de mest utsatta.³⁹ Då dessa åtgärder införts i relativ närtid kan det vara svårt att utvärdera dess effekter på det obetalda omsorgsarbetet.

---

³⁸ Prop. 2017/18:190

³⁹ Prop. 2019/20:92

4.2. RUTAVDRAGET

Införandet av rutavdraget syftade främst till att omvandla svart arbete till vitt arbete samt öka tiden för kvinnor och män på arbetsmarknaden genom att frigöra de från hemarbete.⁴⁰ En del av tankarna bakom rutavdraget är alltså att kvinnor och män ska avlastas från det obetalda hem- och omsorgsarbetet för att öka sitt deltagande på den reguljära arbetsmarknaden. I argumentationen för avdraget anförs att fördelningen av det obetalda arbetet kan bli jämnare då det genom avdraget omvandlas från obetalt till betalt arbete.⁴¹

Inom rutavdraget har det sedan starten funnits en möjlighet att göra avdrag för vissa omsorgsinsatser så som hjälp med den personliga hygien, på- och avklädning, promenader samt enklare ärenden som besök på vårdcentral, bank eller butik. Därutöver kan det tänkas att personer i behov av stöd med exempelvis städning eller häckklippning ska använda rutavdraget i stället för att be en anhörig om hjälp med dessa och liknande aktiviteter. Avdraget ges dock till personen som erhållit tjänsten. Därför har regeringen initierat en utredning som ska lämna förslag på en utökning av ruttjänster till äldre, där även anhöriga i större omfattning kan betala för tjänsten.⁴²

4.2.1. Nyttjandet av rutavdraget

I *Rutavdrag för äldre*⁴³ görs en sammanställning av hur personer över 65 år använder avdraget. Generellt använder en stor andel personer över 65 år rutavdraget, men till en lägre summa än gruppen under 65 år. Under 2018 utgjorde gruppen 65 år och äldre 26 procent av den totala befolkningen över 20 år, men användandet av rutavdraget inom gruppen uppgår till 39 procent av personerna. Gruppen över 65 år hade dock ett genomsnittligt avdrag på cirka 4000 kronor, att jämföras med gruppen 20–64 år som hade ett genomsnittligt avdrag på 6000 kronor. Nyttjandet av avdraget är starkt kopplat till ålder och inkomst, där användandet minskar efter 85 år och är begränsat i lägre inkomstgrupper.

Delar av den äldre befolkningen använder alltså rutavdraget för att lösa sysslor kopplade till hemmet eller i nära anslutning till hemmet. Utan rutavdraget kan det antas att vissa av dessa tjänster skulle lösas av anhöriga genom obetalt omsorgsarbete. I tabell 1 har därför en sammanställning gjorts av ruttjänster och deras motsvarighet i Socialstyrelsens kartläggning av anhörigas omsorgsaktiviteter som är uppdelad på kön. Den vanligaste använda ruttjänsten är städning med totalt

⁴⁰ Prop. 2006/07:94

⁴¹ Prop. 2006/07:94; SOU 2020:52

⁴² SOU 2020:52

⁴³ Ibid.

4 647 000 timmar. Denna tjänst motsvaras av omsorgsaktiviteterna inköp, tvätt, städ och matlagning som är relativt jämnt fördelade mellan könen. Inom ruttjänsterna följer efter städning, trädgårdsarbete (2 646 000 timmar), flytt (1 423 000 timmar) samt IT-hjälp (200 000 timmar) som tillsammans med snöskottning motsvarar omsorgsaktiviteten annan praktisk hjälp. Denna omsorgsaktivitet är också den vanligaste aktiviteten som män utför både i fördelning och tid⁴⁴. Sista har ruttjänsten annan omsorg kategoriserats mot omsorgsaktiviteten personlig omsorg som är en aktivitet som är relativt jämnt fördelad mellan kvinnor och män.

Tabell 1. Fördelning av omsorg bland anhöriga och nyttjande av ruttjänst.

Fördelningen av omsorg bland anhöriga som ger omsorg minst en gång per månad (procent)*			Nyttjande av ruttjänst av personer fyllda 65 år, år 2018 (timmar)	
Aktivitet	Kvinnor	Män	Antal tusental timmar	Ruttjänst
Inköp, tvätt, städ, matlagning	63	64	4647	Städning
Annan praktisk hjälp	64	76	2095	Trädgårdsarbete, snöskottning, flytt, IT
Kontakt med vård och omsorg	51	46	-	-
Ekonomiskt stöd	19	29	-	-
Personlig omsorg	29	28	78	Annan omsorg
Tillsyn	55	47	-	-
Umgänge	73	63	-	-

Källa: Bearbetade data från Socialstyrelsen 2012 och SOU (2020:52)

* I enkäten kunde flera alternativ väljas, därför summeras svaren till mer än 100 procent.

Som tabell 1 illustrerar så finns det inga ruttjänster som motsvarar de omsorgsaktiviteter som kvinnor utför i majoritet. Tabellen illustrerar även att ruttjänsterna ger möjlighet och delvis ersätter det obetalda arbete som framför allt män ägnar sig åt inom ramen för anhörigomsorgen. En vidare analys av rutavdragets effekter på det obetalda omsorgsarbetet behöver dock göras för att säkerställa sambanden.

⁴⁴ Socialstyrelsen, 2012

4.3. ÖVRIGA ÅTGÄRDER

Enligt 5 kap. 10 § socialtjänstlagen (2001:453) ska kommuner erbjuda stöd för att underlätta för de personer som vårdar en närstående på grund av långvarig sjukdom, ålder eller funktionsnedsättning. Riksrevisionen har tidigare riktat kritik mot kvalitén och flexibiliteten i kommunernas anhörigstöd.⁴⁵ Myndigheten fann också en variation i stödet mellan kommunerna och att stödet till anhöriga som förvärvsarbetar, har en funktionsnedsättning eller lider av psykisk ohälsa inte motsvarar det stöd som ges till äldre som ger omsorg till sin partner. 2019 gjorde sedan Anhörigas riksförbund en kartläggning av kommunernas stöd som visar att en utveckling fortfarande behövs⁴⁶. Över tid har stödets personella resurser också minskat och en geografisk variation förekommer fortfarande.

Socialstyrelsen delar också ut ett årligt stöd till organisationer som stödjer dem som vårdar och hjälper någon närstående som är långvarigt sjuk, äldre eller har funktionshinder. Enligt förordning (2011:1151) ska organisationen som erhåller medel respektera demokratins idéer och därmed främja jämställdhet. Under året tilldelades Socialstyrelsen 11 miljoner kronor att fördela till organisationer som stödjer dem som vårdar och hjälper någon närstående.

Utöver dessa åtgärder som syftar till att direkt eller indirekt påverka fördelningen av det obetalda arbetet finns det också åtgärder som snarare syftar till att följa utvecklingen på området. Hösten 2019 fick Socialstyrelsen i uppdrag att lämna underlag för en nationell strategi för anhöriga som vårdar eller stödjer närstående äldre personer. I underlaget framhåller Socialstyrelsen att strategin bör adressera tre trängande behov hos anhöriga, nämligen att vård och omsorg till äldre fungerar, att anhöriga blir sedda och lyssnade på samt att de får tillgång till egna stödinsatser. Detta är också insatser som tidigare studier pekat på för att avlasta anhörigas omsorgsarbete.⁴⁷ Utöver Socialstyrelsens underlag har även SCB fått ett förnyat uppdrag kring tidsanvändningsundersökning, som syftar till att ge en bild av människors vardagsliv och visar hur befolkningen fördelar sin tid på olika aktiviteter, som fritids-, omsorgs och hemarbetsaktiviteter. Genom att kartlägga hur befolkningen fördelar sin tid kan fördelningen mellan kvinnors och mäns obetalda hem- och omsorgsarbete också studeras.

---

⁴⁵ Riksrevisionen 2014

⁴⁶ Anhörigas riksförbund, 2019

⁴⁷ Se bland annat Szebehely, 2014; Riksrevisionen 2014:9

5. AVSLUTANDE DISKUSSION

Syftet med fallstudien har varit att analysera utvecklingen inom det obetalda omsorgsarbetet av äldre och personer med funktionsnedsättning, för att kunna följa upp resultaten av de få åtgärder som vidtagits på området. Övergripande kan konstateras att det fortsatt tycks råda en ojämn fördelning av detta obetalda omsorgsarbete.

Sett i tid och antalet utförande visar studier att fördelningen är relativt jämn⁴⁸. Dock tycks kvinnor utföra mer omsorg när omsorgsbehovet ökar⁴⁹, vilket delvis förklarar varför de negativa konsekvenserna av detta arbete förekommer oftare hos kvinnor. Indikatorerna visar också en stor ojämn fördelning mellan könen, vilket kan tyda på att kvinnor utför mer omfattande obetalt omsorgsarbete. Både Socialstyrelsen⁵⁰ och Szebehely et al.⁵¹ visar hur detta omfattande arbete får störst effekt på omsorgsgivarens hälsa, ekonomi och sociala liv.

Att en ojämn fördelning över tid kvarstår för ljust till de få åtgärder som utförs. De kontinuerliga åtgärder som görs är framför allt stöd till enskilda genom kommuner, bidrag till anhörigorganisationer samt informationsspridning. Jämställdhetsmyndigheten kan konstatera att dessa insatser inte är tillräckliga för att bryta rådande normer kring fördelningen av det obetalda omsorgsarbetet om äldre och personer med funktionsnedsättningar. Detta har också framkommit tidigare i utvärderingar och kartläggningar som bland annat visat att stödinsatser utarmats över tid⁵². Det finns också tecken på att rutavdraget, som ska underlätta individers vardagspussel, delvis avhjälpas mäns omsorgsaktiviteter i stället för kvinnors, vilket skulle späda på den ojämna fördelningen. Det är fortfarande för tidigt för att utvärdera jämställdhetseffekten på det förändrade stödet till familjer med barn med funktionsnedsättning, men omvårdnadsbidraget tycks ha haft en liten positiv effekt på den stora ojämna fördelningen av omsorgen av dessa barn.

---

⁴⁸ Socialstyrelsen 2012; Szebehely et al. 2014

⁴⁹ Szebehely et al. 2014; Eurofound, 2018

⁵⁰ Socialstyrelsen, 2014

⁵¹ Szebehely et al., 2014

⁵² Riksrevisionen, 2014; Anhörigas riksförbund, 2019

Återkommande i studier och indikatorer framträder två grupper där omsorgsarbetet är stort och fördelningen är ojämnt fördelad. Den första gruppen är kvinnor i åldern 45–64 år, som dels utför mycket omsorg⁵³ och dels är den största mottagaren av närståendepenning. Denna grupp kvinnor utför främst omsorg om sina åldrande föräldrar, en grupp som ökar då medelåldern går upp. Äldreomsorgen har också, till följd av nedskärningar, i allt större utsträckning förskjutits till äldre och sjukare personer vilket ökar omsorgsbehovet hos äldre utanför denna omsorg.⁵⁴ Med tanke på utvecklingen inom närståendepenningen kan det också tänkas att omsorgsbehovet ökar med åldern hos föräldrarna. Den andra gruppen som utför ett stort obetalt omsorgsarbete är kvinnor i åldern 30–44 år som ger omsorg till sina barn.⁵⁵ Gruppen återkommer också inom vård- och omvårdnadsbidraget samt sticker ut i Försäkringskassans analys av anhöriga som erhåller assistansersättning⁵⁶. Omsorgsarbetet som gruppen utför påverkar också deras hälsa, ekonomi och sociala liv negativt. Det finns alltså en risk, som vidare borde studeras, att kvinnor övergår från obetalt omsorgsarbete om sina barn till att senare rikta omsorgen till föräldrarna. En sådan övergång skulle förstärka de negativa effekterna på både hälsan och ekonomi sett över en livstid.

Det obetalda omsorgsarbetet av äldre och personer med funktionsnedsättning är en central aspekt av det fjärde jämställdhetspolitiska delmålet om en jämn fördelning av obetalt hem- och omsorgsarbete. Det krävs ett utvecklingsarbete för att kontinuerligt kunna följa detta arbete och uttala sig om utvecklingen. Ett sådant arbete bör inriktas på kontinuerlig och systematisk datainsamling om den obetalda omsorgen av äldre och personer med funktionsnedsättning. Bristen på data gör det vanskligt att uttala sig om utvecklingen inom delmålet, framför allt för specifika grupper, och det är svårt att följa upp effekten av initierade åtgärder. Även Socialstyrelsen⁵⁷ anser att det är angeläget att följa upp utvecklingen inom anhörigomsorgen. Vidare kan konstateras att beslutet om en ny tidsanvändningsundersökning är välkommet för att bättre följa delmålet. Denna undersökning behöver dock ske med tätare intervall för att fungera i effektutvärderande syfte. Andra studier, så som Socialstyrelsen befolkningsstudie från 2012, är också viktiga komplement till tidsanvändningsundersökning för att analysera delmålets beståndsdelar i detalj. Det bör därför övervägas att återupprepa även denna studie med jämna mellanrum.

---

⁵³ Szebehely et al., 2014

⁵⁴ Szebehely, 2014

⁵⁵ Socialstyrelsen, 2014

⁵⁶ Försäkringskassan Socialförsäkringsrapporten, 2018:5

⁵⁷ Socialstyrelsen, 2014

REFERENSER

- Anhörigas riksförbund. *Anhörigperspektiv – en möjlighet till utveckling?*. Varberg: Anhörigas riksförbund, 2019.
- Eurofound. *European Quality of Life Survey 2016*. [Dataset], 2018.
<https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys/european-quality-of-life-survey-2016> (Hämtad 2021-01-15).
- Departementsserien 2015:58. *Reformerade stöd till barn och vuxna med funktionsnedsättning*.
- Försäkringskassan. *Socialförsäkringen*. Stockholm: Försäkringskassan, uå.
- Försäkringskassan Korta analys 2018:5. *Färre män än kvinnor vårdar svårt sjuka närstående*. Stockholm: Försäkringskassan, 2018.
- Försäkringskassan Socialförsäkringsrapport 2018:5. *Anhöriga till personer med statlig assistansersättning*. Stockholm: Försäkringskassan, 2018.
- Jämställdhetsmyndigheten 2018:5. *System för uppföljning och analys av jämställdhetspolitiken. Åtterrapporering av regleringsbrevsuppdrag*. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten, 2018.
- Jämställdhetsmyndigheten 2020:5. *Styrning ger resultat*. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten, 2020.
- Norén, A. *Hur påverkas vuxna barn av att ha en åldrande förälder?*. Uppsala: Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU), 2020
- Proposition 2006/07:94. *Skattelättnader för hushållstjänster, m.m.*
- Proposition 2014/15:124. *En mer jämställd föräldrapenning*.
- Proposition 2017/18:190. *Reformerade stöd till personer med funktionsnedsättning*.
- Proposition 2019/20:92. *Personlig assistans för samtliga hjälpmoment som avser andning och måltider i form av sondmatning*.
- Proposition 2020/21:1. *Budgetpropositionen för 2021*.
- Riksrevisionen. *Stödet till anhöriga omsorgsgivare*. Stockholm: Riksrevisionen, 2014.
- SCB. Genomsnittlig tid för olika hemarbetsaktiviteter 2010, 2000 & 1990. Befolkningen 20–64 år. Alla veckodagar. *Statistiska centralbyrån*. 2016-11-10.
<https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/tidsanvandningsundersokningen/pong/tabell-och-diagram/genomsnittlig-tid-for-olika-hemarbetsaktiviteter-2010-2000--1990.-befolkningen-2064-ar.-alla-veckodagar/> (Hämtad 2021-03-16).
- Socialstyrelsen. *Anhöriga som ger omsorg till närstående – omfattning och konsekvenser*. Stockholm: Socialstyrelsen, 2012.

Socialstyrelsen. *Stöd till personer som vårdar och stödjer närstående*. Stockholm: Socialstyrelsen, 2014.

Socialstyrelsen. *Anhöriga som vårdar eller stödjer närstående äldre personer*. Stockholm: Socialstyrelsen, 2020.

SOU 2015:86. Jämställdhetsutredningen. *Mål och myndighet – en effektiv styrning av jämställdhetspolitiken*.

SOU 2020:5. *Fler ruttjänster och höjt tak för rutavdraget*.

SOU 2020:52. Rut-utredningen. *Rutavdrag för äldre*.

Szebehely, M. ”Anhörigomsorg, förvärvsarbete och försörjning”. I SOU 2014:28. Stockholm: Delegationen för jämställdhet i arbetslivet, 2014.

Szebehely, M., Ulmanen, P. och Sand, A-B. *Att ge omsorg mitt i livet: hur påverkar det arbete och försörjning?*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet, 2014.

Box 73, 424 22 Angered
Besöksadress: Angereds torg 9
Tel: 031-392 90 00
www.jamstalldhetsmyndigheten.se

**JÄMSTÄLLDHETS
MYNDIGHETEN**